

Мілова М. М.,

кандидат педагогічних наук,

в. о. доцента кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

«ЕКСПРЕСИВНІСТЬ» ТА «ЕМОТИВНІСТЬ» У МОВІ ТА МОВЛЕННІ. РІВНІ ПЕРЕДАЧІ ЕМОЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ АНГЛОМОВНОМУ ТЕКСТІ

Анотація. У статті розглядаються питання передачі емоцій у художньому англomовному тексті, визначаються поняття «експресивність» та «емотивність» мови та мовлення, а також мовні рівні передачі емоцій.

Ключові слова: експресивність, емотивність, художній текст, фонографічний, лексичний, синтаксичний рівні передачі емоцій.

Постановка проблеми. Емоція – це душевне переживання, реакція нервової системи людини на різноманітні дії, як соціальні, так і природні. Емоційне життя людини наповнене різноманітним змістом. У різному віці, за різних обставин емоційне життя людини широко варіюється. Емоція – похідне багатьох обставин: особливостей характеру й темпераменту людини, його фізичного стану та здоров'я, зовнішнього впливу, оцінки цього впливу (як особистої, так і соціальної), самооцінки й ряду інших факторів. Діючи, людина спричиняє ті чи інші зміни в природі, у предметному світі, разом із цим впливає на інших людей і сама відчуває вплив, що йде від них та власних дій та вчинків, які змінюють її стосунки з оточуючими. Людина переживає те, що з нею трапляється, вона певним чином відноситься до того, що її оточує. Переживання відношення людини до навколишнього світу формує сферу відчуттів та емоцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема емоцій велика та багатогранна. Проте філософи, психологи та лікарі досягли значних результатів у дослідженні емоцій. Вивченням емоцій займалось багато вітчизняних та зарубіжних вчених: К. Платонов, І. Павлов, Г. Шингаров, П. Анохін, А. Леонтьєв, Я. Райковський, У. Джеймс, К. Ізард, Р. Лазарус, Р. Плутчик, В. Вілюнас, В. Вундт та багато інших дослідників.

Виклад основного матеріалу. Слово «емоція» походить від латинського «*emoveo*», що означає «приголомшую», «хвилюю». Із часом значення цього слова декілька змінилось, і зараз можна сказати, що слово «емоція» позначає узагальнені чуттєві реакції, що виникають у відповідь на різноманітні за характером екзогенні (що виходять із навколишнього середовища) та ендогенні (що виходять із органів і тканин) сигнали, які обов'язково тягнуть за собою певні зміни у фізіологічному стані організму [1, с. 10].

Автори словнику «Психологія» під спільною редакцією А. Петровського та М. Ярошевського дають емоції таке визначення: «психічне відображення у формі безпосереднього переживання життєвого сенсу явищ та ситуацій, обумовленого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта» [2, с. 164].

В античній філософії емоції розглядалися як особливий вид пізнання (Арістотель). Протилежна характеристика емоцій базується на визнанні існування самостійної властивості відчуття, неототожнюваним із процесами пізнання й волі (І. Тетенс, І. Кант). У Джеймсом та Г. Ланге була висунута так звана периферійна теорія, згідно з якою виникнення емоцій обумовлене певними змінами в діяльності внутрішніх органів та апараті руху.

Будь-яка емоція являє собою єдність трьох складових: фізіологічної, суб'єктивної та експресивної. Це означає, що людина, по-перше, відчуває емоцію як фізіологічний стан, по-друге, переживає її, по-третє, виражає.

Я. Райковський зазначає, що можна спостерігати градацію емоційних станів за ступенем напруженості. У верхній частині континууму слід розрізняти стани помірно-сильного емоційного збудження-афекту (страх, гнів, радість), за якого зберігається орієнтація та самоконтроль (цей емоційний стан називають переафектом), та стани крайнього збудження, яке описується такими словами, як «паніка», «жах», «сказ», «екстаз», коли орієнтація й самоконтроль практично неможливі. Багато емоцій можуть протікати в афективній формі: афективний захват у театральних глядачів, у натовпі, що радіє, чи божевільний гнів у коханого від ревнощів.

У своїй роботі В. Шаховський запропонував найбільш розповсюджену в наш час точку зору щодо розрізнення термінів «емоція» та «емотивність». На його думку, емоція – це категорія психології, а на мовному рівні емоції трансформуються в емотивність. Взагалі емотивність – це «іманентно притаманна мові властивість виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки; відображені в семантиці мовних одиниць соціальні та індивідуальні емоції» [3, с. 24]. Таким чином, емотивність є компонентом семантичної структури слова й, на думку В. Шаховського, співвідноситься з конотацією лексичної одиниці. Слід зазначити, що емотивне значення слова не є відображенням емоцій виключно певного мовця. Воно не індивідуальне, а являє собою узагальнене відображення соціальної емоції. Щодо цього емотивне значення слова також має соціальний характер, як і індикативне значення, й співвідносно з адекватними емоціями будь-якого носія мови.

Провідною ознакою під час співвіднесення того чи іншого слова до розряду емотивних є *функціональна ознака*: якщо слово виражає чи може виражати емоції, то воно є емотивним. При цьому первинною функцією емотивів є емоційне самовираження: мовець не прагне викликати в слухача якусь емоцію (це принципова відмінність емоти-

вів від експресивної лексики, що спрямована на адресата). Емотивна семантика мови, на думку В. Шаховського, є нечіткою семантичною множиною, оскільки всі слова мови можуть стати в певних умовах спілкування емотивними. Кількість словникових емотивів, тим паче функціональних, у жодній мові визначити неможливо. Із цього постає важливий, на наш погляд, висновок щодо динамічності емотивного компоненту семантики слова, який може редукуватись, звертатись, йти в потенціал.

Таким чином, В. Шаховським розроблялась семантична теорія емотивності лексичних одиниць із провідною кореляцією «емотивність-конотація» та її вторинністю щодо денотативної семантики слова.

В. Шаховський, розглядаючи емоції як мотиваційну основу людського пізнання, зазначає, що емоції не просто обов'язково «супроводжуються» когнітивними процесами, але й є передвербальним компонентом когніції. Отже, в області мови (мовлення) справа вже не в самій емоції, а в її відповідності ситуації (емотивно-когнітивному дискурсу) та формі її вираження.

Погоджуючись у розумінні емотивності як мовленнєвого явища, що впливає на емоційну сферу реципієнта, дослідники по-різному підходять до проблеми механізмів формування емотивності. Так, В. Болотов вважає основним джерелом емоційності тексту всяке порушення нормальних відносин між компонентами тексту як змістового, так і формального (мовного) характеру й багатозначність лексики як засобу створення двозначності, імпліцитності висловлювання [4, с. 98]. Т. Адамчук виокремлює шість засобів створення емотивності тексту: «1) пряма чи опосередкована номінація емоцій; 2) дешифратор емоцій, яким може бути дублююча емоційна конструкція, контекст, авторські ремарки тощо; 3) використання невербальних засобів; 4) авторське оповідання; 5) наявність авторських неологізмів; 6) домінування того чи іншого засобу (лінгвістичного чи паралінгвістичного)» [5, с. 7]. Останнє положення уявляється недостатньо чітким, оскільки стосується не засобів створення емотивності тексту, а особливостей їх функціонування в тексті.

Розглядаючи тему емоцій у тексті, варто звернути увагу на такий термін, як «експресивність».

Експресивність – властивість тексту або частини тексту, яка передає зміст зі збільшеною інтенсивністю, відображаючи внутрішній стан мовця, та має своїм результатом емоційне чи логічне посилення, яке може бути, а може й не бути, образним [6, с. 25].

Визначення «експресивності» стосується кількості лінгвістичних явищ, які не отримали чіткого визначення. У тлумачних та лінгвістичних словниках поняття «експресивності» пояснюється за допомогою синонімів – «виразне» й «виразність». У роботах О. Потєбні, Ж. Вандрієса та інших лінгвістів, які є фундаторами теорії експресивності, остання пов'язувалась з афективністю (емоційністю) у зв'язку з виділенням в мові та мовних одиницях раціонального та емоційного. У Ш. Баллі, якого можна з повною впевненістю вважати основоположником сучасних концепцій та методів дослідження експресивності, це поняття грає роль родового терміну, що включає в себе видові поняття (емоційне забарвлення, соціальне, засоби інтенсифікації й образності), тобто усякого роду засоби тропеїчної мотивації [5, с. 55].

І. Арнольд пов'язує експресивність з особливим підкресленням, з технікою «висунення» деякого змісту, що передається мовними засобами [4, с. 205–206]. Є. Галкіна-Федорук говорить про зв'язок експресивності з посиленням враження, сили сказаного чи написаного, яка впливає (вважає). Із цим визначенням погоджується О. Шаховський, зводячи експресивність до ефекту кількісної інтенсифікації [16, с. 25].

Підводячи підсумки огляду присвячених проблемі експресивності робіт, можна сказати, що під спільною назвою розуміється два різних, хоча й взаємопов'язаних явища. Експресивність (аналогічно до категорії емотивності) досліджується в двох аспектах: текстовому та мовному. Деякими дослідниками експресивність розуміється перш за все як семантична характеристика одиниць мови (Є. Азнаурова, С. Берлізон, О. Блінова, Н. Лук'янова, В. Мальцев, Т. Матвєєва, Й. Стернін, Д. Шмельов, Е. Петришева, В. Шаховський, Т. Трипольська та ін.), у той час як інші дослідники розглядають експресивність як характеристику тексту (К. Долінін, І. Арнольд, В. Грідін, В. Маслова та ін.).

В. Маслова розглядає експресивність тексту як «... систему використаних у ньому мовних засобів, які дозволяють найбільш виразно репрезентувати зміст тексту й ставлення автору до нього, внаслідок чого посилити вплив на емоційну та інтелектуальну сферу реципієнта» [11, с. 183].

В. Болотов, який досліджував емотивність та експресивність у текстовому аспекті, визнає експресивність як статус категорії мови. Емоційність – це категорія мовлення, яка передбачає вплив на людину, являє собою чуттєву реакцію людини на текст. Експресивність є вторинним явищем стосовно емотивності, її похідним [6, с. 15].

Існує ще один підхід до виявлення відношення між поняттями емотивності та експресивності, згідно з яким емотивне розглядається як необхідна передумова створення експресивного (І. Арнольд, В. Телія, Т. Вінокур, О. Шейгал, О. Олександрова). Визначаючи свою позицію щодо аналізованого питання, ми підтримуємо саме цю точку зору. У цьому випадку взаємодія між емотивним та експресивним визначається як відношення первинного до вторинного чи як взаємозв'язок причинно-наслідкового порядку.

У тексті передача емоцій здійснюється на декількох рівнях. Розглянемо ці рівні детальніше з прикладами.

Передача емоцій у художньому тексті на *фонетико-графічному* рівні.

Для цього рівню характерними засобами вираження емоцій є розділові знаки та особлива подача слів у реченнях. До таких засобів належать:

1) *знак оклику*: Paula: After a hard campaign – victory! (S. Behrman);

2) *Знак питання та знак оклику*: You adorable child?! (S. Behrman);

3) *Курсив*: I chose this ward because it's *her* ward; Don: There is no need to remind me of *that!* (R. Sherwood);

4) *Великі літери*: Charlie (yells in frustrated anger) I KNOW ALL THAT! (E. Johnson);

5) *Три крапки*: Griff: The sea, I love it when it's rough. I love the sense of power behind the waves, it's ... exhilarating. I should think a storm here must be fantastic. Incredible in the winter (N. Darce);

6) *Type й defіc*: “No – thank-you!” said Bertha (S. Lewis); “Don’t-wake-Daddy!” she hissed angrily, clapping her hand across my mouth (C. McCuUers).

Другим рівнем передачі емоцій у художньому тексті вважається лексичний рівень. Будь-який текст складається з лексичних одиниць. Вони відрізняються тим, що навіть ті лексичні одиниці, які в комунікації не несуть емоційного напруження, у певному контексті можуть його нести й мають найрізноманітніші емоційні значення. Тут виокремлюються емоції як реакція на події (наприклад, задоволений/незадоволений (pleased/displeased)) із подальшим розподіленням на пари залежно від того, чи є подія бажаною: радощі/страждання (joy/distress), надія/страх (hope/fear), задоволення/обґрунтований страх (satisfaction/confirmed fear), полегшення/розчарування (relief/disappointment). Також емоції поділяються залежно від того, їх наслідки бажані чи небажані для інших: щасливий за інших/зловтіха (happy for/gloating), жалощі/обурення (pity/resentment).

Наступна група емоцій являє собою реакцію на дійство агентів (схвалення/несхвалення (approval/disapproval) дій). Емоції поділяються на схвалення/несхвалення дій, коли «агент – сам діяч»: гордість/сором (pride/shame) й «агент – інша людина»: захоплення/докір (admiration/geroach).

Остання група емоцій розглядається як реакція на об’єкти та їхні властивості залежно від того, подобається чи не подобається (liking/disliking). У цій групі виділяються також любов/ненависть (love/hate) [7, с. 10].

До лексичних засобів вираження емоційності, або лексичних дескрипторів, відносяться: слова, що називають власне емоції; слова й вирази, що містять у своїй структурі емоційний елемент – лайливі й пестливі вислови й слова; слова й вислови, семантична структура яких повністю емоційна (вигуки, емоційні частки та ін.), та інші засоби.

Розглянемо лексичні дескриптори вираження гніву та захоплення:

1) слова, що називають власне емоції. Такими словами є іменники, прикметники, дієслова, прислівники й дієприкметники, які можуть позначати емоційний стан людини, наприклад: anger, rage, fury, irritation; to hate, to dislike; angrily, furiously; irritated тощо (гнів); rapture, delight, enthusiasm, admiration, pleasure; to love, to like, to be glad; admiringly, enthusiastically; delighted тощо (захоплення);

2) слова й вирази, що у своїх семантичній структурі містять емоційний елемент. До них відносяться лайливі слова й вирази damn, confound you, deuce, blockhead, bastard тощо (гнів); пестливі слова й вирази darling, sweet, dear, honey тощо (захоплення);

3) оцінні іменники й слова, що містять суфікс оцінки. Прикладами цих дескрипторів можуть є такі слова: bore, fool, snob та ін. (гнів); darling, beauty, gentlemen та ін. (захоплення);

4) оцінні прикметники та прислівники. Лексичними дескрипторами гніву будуть такі слова, як awful, lousy, dirty, crazy, idiotic; foolishly, stupidly та ін. Такі оцінні прикметники й прислівники, як wonderful, marvelous, handsome, nice, charming, gorgeous; wonderfully, superbly та ін., є лексичними дескрипторами захоплення;

5) елементи сленгу, ідіоматичні кліше й фразеологічні одиниці. Прикладами подібних дескрипторів є такі фразе-

ологічні одиниці й ідіоматичні кліше: to make smb’s blood boil, to get smb’s goat, to be fed up with smth (гнів); to love of one’s life, to walk upon air (захоплення). Семантичне значення фразеологічної одиниці дозволяє встановити, які емоції переживає мовець;

6) слова й вирази, семантична структура яких повністю емоційна. Такими словами є вигуки (oh, ah, wow, eh), вигуківі фразеологічні одиниці (by God, for God’s sake, thank God for that), емоційні частки (too, only).

Синтаксичний рівень характеризується широким спектром засобів передачі емоцій через:

1) повтори – повторюватися може як одне слово, конструкція, так і ціле речення. Під час повтору одного слова мовець інтенсифікує провідний елемент контекстуального змісту вираження, надаючи реченню «емоційно-експресивним зарядом» [1, с. 20]: “We shall be sold up! Sold up! That’s the matter, Min! SOLD UP!” (P. Wells);

2) інверсія є ознакою того, що мовець намагається посилити вираження значення свого висловлювання, надаючи йому особливий зміст. Мовець порушує синтаксичну послідовність конструкції та вносить у вислів забарвлення емоційної збудженості. У цьому випадку вона виконує функцію емоційно-експресивного насичення мовлення: “Stantion: And if it got around that we were married in an English City Hall, lose out we would” (W. Alfred);

3) короткі, відривчасті конструкції, що слідує одна за одною, з’являються внаслідок сильного збудженого стану мовця. У наведеному нижче прикладі короткі речення несуть величезний експресивний заряд і виділяються особливою напруженістю. Мовець у гніві ображений, весь спектр негативних емоцій, які він відчуває до свого супротивника, проявляється в коротких, відривчастих конструкціях: “Sergius. You have deceived me. You are my rival. I brook no rivals” (B. Shaw);

4) емпатичне використання дієслова *do*, що використовується для посилення або протиставлення членів речення з метою передачі їм емоційного забарвлення: “You do look so young and cute in a bow-tie” (S. Lewis). Емпатичне дієслово *do* може посилити значення спонукального речення, надаючи висловленню відтінок наполегливого прохання: “Cherry: Do play some more” (R. Sherwood).

Висновки. Розуміючи умовність наведеної класифікації передачі емоцій у художньому тексті, ми бачимо великі перспективи в подальшому, більш глибокому дослідженні обраної теми.

Література:

1. Никифоров А.С. Эмоции в нашей жизни / А.С. Никифоров. – М.: Советская Россия, 1974. – 272 с.
2. Петровский А.В. Психология / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский, 1990. – 461 с.
3. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе: дис. ... докт. филол. наук / В.И. Шаховский. – М., 1988. – 402 с.
4. Болотов В.И. Эмоциональность текста в языковой и неязыковой вариативности (основы эмотивной стилистики текста) / В.И. Болотов. 1981. – 198 с.
5. Адамчук Т.В. Тематизация эмоций в тексте: на материале современного английского языка / Т.В. Адамчук. – 189 с.
6. Телия В.Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц / В.Н. Телия // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М., 1991. – С. 36–67.

Милова М. Н. «Экспрессивность» и «эмотивность» в языке и речи. Уровни передачи эмоций в художественном англоязычном тексте

Аннотация. В статье поднимается вопрос передачи эмоций в художественном англоязычном тексте, определяются понятия «экспрессивность» и «эмотивность» языка и речи, а также языковые уровни передачи эмоций.

Ключевые слова: экспрессивность, эмотивность, эмоция, художественный текст, фонографический, лексический, синтаксический уровни передачи эмоций.

Milova M. “Expressiveness” and “emotiveness” in speech in a fiction English text

Summary. The article touches upon a problem of expressing emotions in a fiction English text, the notions “expressiveness” and “emotiveness” of speech and language are denoted as well as the language levels of their expression are revealed.

Key words: expressiveness, emotiveness, fiction, phonographically, lexical, syntactical levels of expressing emotions.